

A D V A הַזְּרָה הַיְּמִינִית
C E N T E R

INFORMATION ON EQUALITY AND SOCIAL JUSTICE IN ISRAEL
מידע על שוויון וצדק חברתי בישראל
مركز «أدفا» - معلومات حول المساواة والعدالة الاجتماعية في إسرائيل

כלכלה סוציאל-דמוקרטית:

מאפיינים מקדמי-שוויון
של המדיניות הכלכלית בארצות סקנדינביה

ד"ר עמי וטורי

ינואר 2006

מרכז אדוה, ת.ד. 36529, תל-אביב 61364, טל. 03-5608871, פקס. 03-5602205
Adva Center, POB 36529, Tel Aviv 61364, Tel. 03-5608871, Fax. 03-5602205
e-mail: advainfo@bezeqint.net web site: <http://www.adva.org>

מבוא

במסגרת מסמך זה אנסה לתאר את יסודותיה של המדיניות הסוציאל-דמוקרטית בארצות סקנדינביה: שבדיה, נורבגיה, דנמרק ופינלנד. אמנם, יש הבדלים מסויימים בין ארצות אלה בכל הנוגע לחקיקה, ולדגשים החברתיים. עם זאת, עקרונות היסוד של המודל הכלכלי משותפים לארבע הארצות. בראש ובראשונה, אין ביניהן הבדל ממשי בכל הנוגע להיקף "הציבוריות" של המשק.

בכל ארבע הארצות, הייצור התעשייתי הוא מוטה ייצוא. בשבדיה, דנמרק ופינלנד, הייצוא מורכב בעיקר ממוצרי הנדסה, היי-טק ומוצרי עץ ונייר; כלכלתה של נורבגיה מתבססת על ייצוא נפט וגז.

המסמך מחולק ל-4 חלקים: החלק הראשון סוקר בקצרה את הרקע האידיאולוגי של המדיניות ואת המבנה של המערכת הפוליטית; החלק השני בוחן את המבנה של שוק העבודה, תוך הדגשת תפקידם של האיגודים המקצועיים; החלק השלישי מתאר את מבנה שוק ההון, תוך שימת דגש על תפקידם של קרנות הפנסיה והמלכ"רים; החלק הרביעי עוסק במערכת המיסוי והרווחה וכן בהישגיהן של ארצות סקנדינביה בתחום השוויון הכלכלי.

במהלך הדברים אשתדל, בכל מקום שבו הדבר אפשרי, להשוות בין ארצות סקנדינביה ובין ישראל.

הנתונים המוצגים במסמך זה מבוססים על מספר מקורות, מרביתם בשפה האנגלית ומיעוטם בשבדית, דנית, נורבגית ועברית. זו הסיבה להערות השוליים הארוכות המפרטות את החישובים ואת המקורות. הערות השוליים כתובות באנגלית, למעט אלו שמתבססות על מקורות ישראליים.

הרקע האידיאולוגי

לא ניתן להבין את השיטה הכלכלית הסקנדינבית בלא התייחסות לאידאולוגיה הפוליטית-חברתית של התנועות הפוליטיות הסוציאל-דמוקרטיות הסקנדינביות ושל האיגודים המקצועיים הסקנדינביים (באידיאולוגיה של האיגודים אעסוק בחלק המוקדש לשוק העבודה).

נילס קרלבי וארנסט ויגפורס, שני הוגי הדעות המרכזיים של הסוציאל-דמוקרטים השבדים, שהפכו למעשה להוגי הדעות המרכזיים של כלל הסוציאל-דמוקרטים הסקנדינביים, ניסחו כבר בשנים 1920-1944 את התיאוריה הכלכלית המנחה את התנועות הללו עד היום. את העקרון המרכזי של התיאוריה ניתן לנסח כך: תכנון מרכזי מינימאלי ושימוש ברווח ובמנגנוני השוק ככלי תכנון. זאת, בתנאי שרוב הרווחים וכמעט כל התוצר

יחולקו באופן ציבורי או על פי שיקולים ציבוריים. כלומר, אין צורך במונופולים וקרטלים, ואף רצוי להמנע מהם, וזאת בתנאי שרוב ההון הוא ציבורי והחלק הארי של ההכנסה הולך לשכר, כפי שהוא נקבע בהסכמים קיבוציים.

עקרון זה מצא את דרכו לקטע המבוא של מצע המפלגה הסוציאל-דמוקרטית השבדית לדורותיה, במשפט הבא: "זכויות ההחלטה על פירות הייצור ועל אופן חלוקתם יהיו נתונות בידי הכללי"¹. ההון מוגדר על ידי קרלבי לא כמצבור של מכוונות ומבנים, אלא כזכות להחליט כיצד יחולקו פירות הייצור. לכן הציע קרלבי לשלוט בפירות הייצור ולחלקם מחדש באמצעות אחזקת מניות של תאגידים על ידי גופים ציבוריים (קרנות הון פיננסי ציבוריות), או באמצעות עידודם של קואופרטיבים, צירופם של כלל העובדים לאיגודים מקצועיים, הטלת מסים גבוהים ושימוש בתקבולי המסים לשם החזקתם של מנגנוני מדינת הרווחה: שירותי חינוך ובריאות ציבוריים ותשלומי קצבאות.

היעד הכללי של המדיניות, מאז ועד היום, הוא כינונה של "חברה ללא מנצלים וללא מנוצלים וללא הבדלי מעמדות" (פיסקת הסיום של החלטות קונגרס המפלגה הסוציאל-דמוקרטית השבדית מה-3.11.2005).

בשבדיה שלטו הסוציאל-דמוקרטים ברציפות מ-1932 עד 1976; בנורבגיה שלטה מפלגת העבודה (מקבילה של הסוציאל-דמוקרטים) ברציפות מ-1935 עד 1965; בדנמרק שלטו הסוציאל-דמוקרטים רוב הזמן יחד עם הסוציאל-ליברלים; ובפינלנד הורכבו כמעט כל הקואליציות מצירוף של הסוציאל-דמוקרטים והקומוניסטים או של הסוציאל-דמוקרטים ומפלגת המרכז.

התוצאה של תקופות שלטון ארוכות אלו היה, בין השאר, הפיכתה של מדינת הרווחה לנושא המוסכם על כולם. השמאל, שבמרכזו הסוציאל-דמוקרטים, נהנה בארצות סקנדינביה משיעורי תמיכה ממוצעים של כ-45%-50%. זהו שמאל רדיקאלי החותר לחברה ללא הבדלי מעמדות. אולם גם מפלגות המרכז, שהתמיכה בהן נעה בין 20% עד 30%, מחויבות כיום לחלוטין למדינת הרווחה ולמרבית ההסדרים שהסוציאל דמוקרטים הנהיגו בשוק העבודה ובשוק ההון. כתוצאה מכך, גם ממשלות מרכז-ימין בסקנדינביה מחויבות לרוב המרכיבים של המודל הסוציאל-דמוקרטי.

שוק העבודה

שוק העבודה הסקנדינבי מתאפיין באחוזי התאגדות גבוהים מאוד ובהסדרים קיבוציים המסדירים את רוב תנאי השכר והעבודה של השכירים. בשבדיה, כ-70% מכוח העבודה חברים באיגודים המקצועיים. בנורבגיה, הנתון הוא 50%, אבל חוקי העבודה הקשוחים מאוד מבטיחים שמשקל ההסכמים הקיבוציים לא ייפול מזה של מקביליהם בשבדיה. בדנמרק ובפינלנד, שיעור החברות באיגודים המקצועיים עומד על כ-70%, בדומה לשבדיה. בישראל, שיעור ההתאגדות עומד על כ-25% מכוח העבודה.

בשבדיה, האיגודים המקצועיים מתחלקים ל-3 פדרציות: ה-LO (עובדי הצווארון הכחול), שמקיף כ-37.5% מכוח העבודה; ה-TCO (עובדי הצווארון הלבן), שמקיף כ-25% מכוח העבודה, וה-SACO (העובדים האקדמאים), המקיף קצת פחות מ-10% מכוח העבודה. בנוורבגיה, דנמרק ופינלנד יש פדרציה אחת דומיננטית (מקבילה ל-LO השבדי) ומספר איגודים מקצועיים קטנים יותר, המייצגים בעיקר עובדי צווארון לבן.

האיגודים המקצועיים הסקנדינביים מוגדרים כארגונים אידאולוגיים, שחברים בהם בו-זמנית שכירים, פנסיונרים ומובטלים; במלים אחרות, לא כל חברי האיגודים פעילים בשוק העבודה ועל האיגוד להביא בחשבון גם את האינטרסים שלהם. (הנתונים על האחוז מכח העבודה החבר באיגודים המקצועיים מתייחסים רק לחברי האיגודים המועסקים בפועל). האיגודים בפינלנד ובשבדיה אחראים על ניהול קרנות דמי האבטלה, אולם חברות באיגוד המקצועי אינה תנאי לחברות בקרנות דמי האבטלה.

חוקי העבודה בסקנדינביה מגדירים נושאים כמו שעות עבודה ומנוחה, בטיחות בעבודה, חופשות, תנאים סוציאליים ואיסור על אפליה מטעמי מין, מוצא, גיל וחברות באיגוד המקצועי. בנוורבגיה, החוק בתחום זה הוא קשוח במיוחד: כך, למשל, עובד הטוען כי פוטר כתוצאה מאפליה על רקע אחד מהגורמים שצוינו לעיל, חובה להמשיך להעסיקו ואפילו לקדמו עד שהמעסיק יצליח להוכיח בבית משפט כי העובד פוטר או שקידומו נבלם מסיבה אחרת.

בשלוש הארצות האחרות, ההסכם הקיבוצי הופך לנורמה כללית בענף הודות לשיעורי החברות הגבוהים מאוד, שמשמעותם היא שעובדים לא מאוגדים הם רק כאלה שפותרו לכך על ידי תנאים טובים יותר מאלה של ההסכם הקיבוצי. בענפים בעייתיים במיוחד, כדוגמת ניקיון או שירותים לא מקצועיים, מגיעים שיעורי החברות באיגוד המקצועי בשבדיה, דנמרק ופינלנד לכמעט 100%.

המנגנונים שתוארו כאן מביאים לכך שדרגת השכר הנמוכה ביותר הנקבעת בהסכמים הקיבוציים הופכת לשכר המינימום בפועל בשבדיה, נורבגיה, דנמרק ופינלנד. כוחם של האיגודים המקצועיים והחוקים המסייעים בידם הם שמבטיחים את אכיפתו המלאה של שכר המינימום.

שכר המינימום עומד בארבע ארצות סקנדינביה על כ-56%-70% מהשכר הממוצע למשרה מלאה.² בישראל, הנתון המקביל הוא 43%.³ בישראל, אם נרצה להעלות את שכר המינימום לחודש עבור משרה מלאה לדרגה דומה לזו של ארצות סקנדינביה (במונחים של אחוז מהתוצר למועסק), הרי שהוא יצטרך לעמוד על 6,120 ₪ לחודש (אם ההשוואה היא לשבדיה), או 6,060 ₪ לחודש (אם ההשוואה היא לנורבגיה), או 6,800 ₪ לחודש (אם ההשוואה היא לפינלנד),⁴ או 7,000 ₪ (אם ההשוואה היא לדנמרק). כידוע, שכר המינימום בישראל, כולל נסיעות והבראה, עומד כיום על כ-3,600 ₪.

יצוין כי התוצר לנפש בשבדיה עומד כיום על כ 30,000 אירו לשנה (לעומת כ 15,000 אירו בישראל) ושכר המינימום בפועל הוא כ 1,700 אירו לחודש (2,200 אירו לחודש, כולל תנאים סוציאליים שמהם לא נהנים מקבלי שכר המינימום בישראל). מכאן ברור ששכר מינימום ישראלי של 6,000 ש"ח לחודש שיהיה שווה יחסית לשכר המינימום השבדי יהיה עדיין רק חצי משכר המינימום בפועל בשבדיה, והטענה ששכר המינימום בישראל נמוך רק בגלל שהתוצר הישראלי נמוך הינה מופרכת לחלוטין.

חוקי העבודה הסקנדינביים מעניקים לאיגודים המקצועיים המקומיים מספר סמכויות ייחודיות, ובהן:

א. לצד הזכות לשביתה על רקע תנאי עבודה ושכר, זכאי האיגוד המקצועי לקיים גם "שביתה פוליטית" של עד 24 שעות שלא תחשב כהפרה של ההסכם הקיבוצי. שביתה פוליטית הינה כל שביתה על נושאים אידאולוגיים עקרוניים.

ב. לאיגוד המקצועי יש זכות "להחרים" באופן ספציפי מקומות עבודה שמפרים את ההסכם הקיבוצי הרלבנטי או מסרבים לקיימו. משמעותו של חרם זה היא הזכות של העובדים המאוגדים במקומות עבודה אחרים לסרב באופן פרטני לתת שירותים או לספק סחורות למקום העבודה המוחרם, בלא שמעסיקם יוכל לראות בכך הפרה מצדם של ההסכם הקיבוצי.

ג. לאיגוד המקצועי יש זכות להחליט על כמות השעות הנוספות שיעבדו העובדים מעבר לסף מסוים.

ד. המידע העסקי הרלוונטי המצוי ברשות הנהלת החברה צריך להיות חשוף גם בפני ראשי האיגוד המקצועי באותו מקום עבודה.

ה. האיגוד המקצועי זכאי לנציגות בדירקטוריון המנהל של כל חברה בע"מ החל מסדר גודל מסוים.

בשבדיה, חוק החברות קובע כי כל חברה בע"מ עם יותר מ-25 עובדים חייבת להציב בדירקטוריון שלה לפחות שני נציגים של האיגוד המקצועי (ואם החברה מעסיקה יותר מ-1000 עובדים - לפחות 3 נציגים). הכללים חלים גם על חברות-בת של חברות לא שבדיות הפועלות בשבדיה. בנורבגיה ובדנמרק זכאים האיגודים המקצועיים להציב לפחות 1/3 מהדירקטוריון בכל חברה בע"מ שבה יש יותר מ-50 עובדים. בפינלנד, ייצוג העובדים בדירקטוריון עומד על חמישית מהדירקטוריון המנהל.

ההסכמים הקיבוציים בסקנדינביה נחתמים לרוב לתקופה של שנתיים והם מורכבים מהסכמים ענפיים שפרטיהם חייבים להיות במסגרת נורמות ארציות כלליות שהוגדרו על ידי פדרציית-האם. בכל ההסכמים הקיבוציים, המגמה השלטת היא של מתן תוספות שכר

שוויוניות, כלומר, תוספות שכר המגדילות באחוזים גבוהים יותר את שכרם של בעלי השכר הנמוך ובאחוזים נמוכים יותר את שכרם של בעלי השכר הגבוה.

שוק ההון

שוק ההון הסקנדינבי פתוח לתנועות הון. עם זאת, רוב ההון המקומי⁵ מצוי בידי גופים ציבוריים: קרנות פנסיה ממשלתיות, קרנות פנסיה של האיגודים המקצועיים, חברות ביטוח הדדי של האיגודים המקצועיים וקרנות השביתה של האיגודים המקצועיים. גופים אלה הם מקור ההון המקומי המרכזי, ועקב כך יש להם השפעה רבה על מינוי דירקטורים ברוב החברות המובילות בסקנדינביה. ועוד: רוב רווחי ההון בארצות אלה מתועלים לטובת הגדלת הפנסיות העתידיות או לסיבסודם של ביטוחי חובה; זאת, מאחר והם מתווספים לצבירה הפנסיונית של המבוטחים או מאפשרים את הוזלת ביטוחי החובה שמספקות חברות הביטוח ההדדי.

בשנות ה-80 וה-90 אימצו ארצות סקנדינביה בהדרגה מדיניות של תנועה חופשית, יחסית, של הון. כך, למשל, בוטל האיסור על אזרחים לא סקנדינביים לרכוש מניות בחברות סקנדינביות. כמו כן הושווה נטל המס על השקעות מקומיות ועל השקעות מחוץ למדינה.

אך במקביל, ארבע ארצות סקנדינביה נקטו בצעדים שהביאו לגידול דרמטי בהון נטו של מסגרות ציבוריות ומלכ"רים. גידול זה הוא תוצאה של הסדרי הפנסיה הצוברת. בנורבגיה גדל ההון הציבורי על ידי הזרמה של רווחי הנפט, הנשלטים ברובם על ידי חברת הנפט הממלכתית הנורבגית, לקרנות ציבוריות.

בשבדיה יש פנסיה צוברת במסגרת חוק פנסיה חובה שנחקק בראשית שנות ה-60, והוא חל על שכירים ועל עצמאיים כאחד. לצד קרנות הפנסיה הממשלתיות, מתקיימות קרנות פנסיה של האיגודים המקצועיים בשיתוף עם התאחדות המעסיקים. קרנות אלה פועלות מתוקף ההסכמים הקיבוציים, והמעסיקים מפרישים אליהן סכומים נוספים על אלה שהם מפרישים לקרנות הממשלתיות. הפנסיונרים נהנים משתייהן כאחד.

בשנת 1999 נקבע המבנה הבא בהסדרי הפנסיה השבדית:

א. המדינה ערבה לפנסיית מינימום לכל מבוטח. פנסיית מינימום זו עמדה בשנת 2004 על 84,000 כתר לשנה למי שחי בשבדיה לפחות 40 שנה כאדם בוגר. בפועל, מאחר שפנסיית מינימום זו אינה מקוזזת ביחס של אחד לאחד כנגד ההכנסות מפנסיה ממשלתית, מגיעה פנסיית המינימום ל-110,000 כתר נטו לשנה ליחיד. סכום זה הוא שווה-ערך לכ-77% מההכנסה הפנויה הממוצעת המתוקנת ליחיד בשבדיה.⁶ בישראל, 77% מההכנסה הפנויה הממוצעת המתוקנת ליחיד עמדה בשנת 2004 על 3,325 ₪ נטו לחודש.⁷

ב. המועסק והמעסיק מפרישים ביחד סכום חודשי השקול ל 18.5% משכרו הכולל של המועסק, עד לתיקרה השווה לכ-125% מהשכר הממוצע למשרה מלאה בשבדיה. מקבלי דמי אבטלה ושאר תשלומים סוציאליים צוברים גם הם פנסיה, כאשר הביטוח הלאומי השבדי ממלא את תפקיד המעסיק.

הצבירה אינה מוגבלת והיא חלה על כל עיסוק כלכלי ותשלום סוציאלי (עצמאי משלם גם את חלקו של המעסיק וגם את חלקו של העובד, עד לגובה תקרת השכר). הצבירה מתחילה כבר בגיל 18 ונמשכת עד גיל הפרישה (65).

ג. סכום נוסף שווה ל-3.5% מהשכר הכולל מופרש מידי חודש ע"י המעסיק לקרן הפנסיה של האיגודים המקצועיים והמעסיקים, המושתת על ההסכמים הקיבוציים. בקרנות אלה אין תקרת שכר להפרשה. כלומר, ההפרשה החודשית הכוללת לפנסיה על ידי המעסיק והמועסק מסתכמת בכ-22% מהשכר הכולל.

ד. לא ניתן למשוך כסף מקרנות הפנסיה לפני הגעה לגיל פרישה או אובדן כושר עבודה ולא ניתן לקבל את הכסף שלא בצורת תשלום חודשי קבוע.

כיום, קופות הפנסיה השונות של שבדיה, יחד עם קרנות השביתה של האיגודים המקצועיים, אוחזים (בשנת 2004) ב-50% מסך ההון נטו השבדי.⁸ הון של קרנות הפנסיה מוסיף לגדול: אם תימשכנה המגמות הנוכחיות, הרי שבשנת 2025 יהיו קרוב ל-90% מההון נטו השבדי בידי קרנות הפנסיה הציבוריות, קרנות השביתה של האיגודים וחברות הביטוח ההדדי של האיגודים.⁹ כמעט כל יתרת ההון מצויה בידי חברות ביטוח מסחריות, קרנות נאמנות, ופנסיות וקופות גמל פרטיות. הון זה מתרכז בידיהם של כ-10% מהאוכלוסייה, להבדיל מההון הציבורי, שמתחלק באופן מאוד שוויוני בקרב כלל האוכלוסייה. יצוין עוד, כי על רווחיהם של בעלי ההון הפרטיים אלו מוטל שיעור מס אפקטיבי של כ-53% (ר' חלק 4 להלן).

בשבדיה, קרנות הפנסיה הן כיום המקור המקומי המרכזי לגיוס הון, אם בצורה של רכישת מניות ואם בצורה של רכישת אג"ח קונצרניות. ברוב התאגידים השבדיים המובילים מהווים נציגי קרנות הפנסיה לפחות מחצית מוועדת המינויים לדירקטוריון והם ממנים לכן מטעמן חלק גדול מהדירקטורים (דירקטורים אלו באים בנוסף לדירקטורים שיש לאיגודים המקצועיים מתוקף חוקי העבודה השבדיים).

קרנות הפנסיה השבדיות משקיעות סכומים משמעותיים גם מחוץ לגבולות המדינה. במקביל, תאגידים שבדיים ורשויות ממשלתיות ומקומיות מגייסים הון ממשקיעים זרים. בדנמרק, כ-80% מהשכירים נהנים מביטוח פנסיוני, הודות להסכמים קיבוציים. קרנות הפנסיה הצוברת של האיגודים המקצועיים החזיקו בשנת 2001 בכ-55% מסך ההון נטו,¹⁰ וחשיבותן כמקור לגיוס הון בדנמרק דומה לזו של הקרנות השבדיות. גם מגמות הגידול בהון הפיננסי הציבורי דומות לאלו של שבדיה.¹¹

בפינלנד, כל השכירים והעצמאים מבוטחים, מאז ראשית שנות ה-60, בקרנות פנסיה צוברת. כל השכר מבוטח פנסיונית והמעסיק והמועסק מפרישים יחד סכום חודשי השקול לכ-20% משכר המועסק (עצמאי מבטח את עצמו על מלוא הכנסתו עד לגובה השכר הממוצע). רק גופים שאין להם אף עיסוק פיננסי אחר מורשים לנהל קרן פנסיה; כמו כן, קרן הפנסיה חייבת להיות מלכ"ר. בפועל, כמעט כל ההון הפנסיוני נמצא בידי קרנות פנסיה המנוהלות על ידי האיגודים המקצועיים בפיקוח משרד האוצר. קרנות הפנסיה של האיגודים המקצועיים ושל התאחדויות האיכרים והעצמאים החזיקו ב-2003 בכ-51% מסך ההון נטו הפיני.¹²

בנורבגיה, הקרנות שבהן נצברים רווחי הנפט, מחזיקות בכ-65% מסך ההון נטו הנורבגי.¹³ הביטוח הפנסיוני מבוצע על ידי המוסד לביטוח לאומי הנורבגי.

בישראל, שבה אין חוק פנסיה צוברת חובה ואף לא הסדרי ביטוח פנסיה גורפים במסגרת הסכמים קיבוציים, כל קרנות הפנסיה (הפרטיות, אלו שהופרטו ב-2004 וקרנות הפנסיה הותיקות) החזיקו בשנת 2004 בכ-148 מיליארד ש"ח, המהווים בין 18.5% ל-24% בלבד מסך ההון נטו הישראלי.¹⁴ כתוצאה מכך, משקלו של ההון הפרטי, ובעיקר של בעלי הון פרטיים גדולים, גדול בישראל הרבה יותר מאשר בארצות סקנדינביה.

הבורסות בארצות סקנדינביה פתוחות לחלוטין לקניה ומכירה של מניות על ידי משקיעים זרים. כמו כן שכיחה עדיין בשבדיה השיטה של מניות מיוחדות בעלות דיווידנד גבוה מזה של מניות רגילות וכנגד זה זכויות הצבעה מופחתות. כיום, היקף ההשקעות הזרות שקול לכ-1/3 מערך הכולל של המניות בבורסה של שטוקהולם (בדנמרק ופינלנד השיעורים דומים). אולם ערך ההשקעות השבדיות בחו"ל גדול יותר מערך ההשקעות הזרות בשבדיה (זה המצב גם בשלוש המדינות האחרות).

מערכת הבנקאות בארצות סקנדינביה עברה שידוד מערכות משמעותי בראשית שנות ה-90. כיום, רוב הבנקים המובילים פועלים בו זמנית בכל ארבע הארצות, דבר המגדיל את המבחר העומד בפני הלווים. הוצאות משקי הבית על ריבית של משכנתאות מקנות זיכוי ממס ההכנסה עד לתיקרה השווה למחירו הממוצע של בית פרטי. בהקשר זה חשוב לציין שכמעט כל מי שמתגורר בדירה ולא בבית פרטי (כ-40% מהאוכלוסייה) עושה זאת במסגרת הדיור הציבורי, שמחירו נמוך, יחסית, ואיכותו גבוה מאוד.

מדינת הרווחה, מערכת המיסוי וההישגים בתחום השוויון הכלכלי

מדיניות הרווחה הסקנדינבית מורכבת משני יסודות איתנים: האחד, רשת ביטחון שמטרתה לשמר את רמת החיים של כלל התושבים גם במצבים שבהם הם אינם עובדים

או שהם מצויים מחוץ לשוק העבודה; והשני, אספקה של שירותים ציבוריים כדוגמת חינוך ובריאות לכל התושבים, על בסיס אוניברסלי ושוויוני.

מדיניות רווחה שכזאת נזקקת למימון נדיב, וזה מושג הודות למיסוי גבוה. נטל המס הכולל בארצות סקנדינביה גבוה משמעותית מזה של יתר ארצות ה-OECD וגם מזה של ישראל. בשנים האחרונות, נטל המס עמד על כ-50% מהתוצר בשבדיה, דנמרק ופינלנד, ועל כ-45% מהתוצר בנורבגיה (שבה התשואה של קרנות הנפט מוסיפה לתקציב מדי שנה סכום השווה לכ-4.5% מהתוצר).¹⁵ בישראל, נטל המס הכולל עומד לאחורונה על כ-40% מהתוצר.

מסי ההכנסה וההון נגבים על בסיס אישי, וכלל האוכלוסיה הבוגרת חייבת בדיווח מלא על כל הכנסותיה. גם הכנסות נזקפות מדירה המשמשת למגורי הנישום מובאת בחשבון לצורך חישוב מס הרכוש. עקרונית, כל ההכנסות חייבות במס, כולל תשלומי העברה; אולם פטורים אישיים לפנסיונרים מקטינים מאוד את הפער בין הפנסיה ברוטו והפנסיה נטו שלהם. גם קצבת ילדים וקצבת השלמת ההכנסה פטורים ממס.

כאמור, העיקרון המנחה של מדיניות הרווחה בכל ארבע הארצות הוא הבטחת רמת החיים של כלל התושבים גם במצבים שבהם הם אינם עובדים או שהם מצויים מחוץ לשוק העבודה. בכל הקצבאות המרכיבות את רשת הביטחון הסוציאלי, הקצבה המינימאלית היא גבוהה, יחסית; לעומת זאת, הכנסות הגבוהות באופן משמעותי מהמוצע אינן מבוטחות. בשבדיה, למשל, פנסיית הזקנה/אובדן כושר עבודה נטו של שכיר מהצווארון הכחול תהיה כ-72% משכר הנטו שלו בזמן שעבד (כלומר, פנסיה נטו השווה ל-87% מההכנסה הפנויה המתוקנת הממוצעת ליחיד), ודמי האבטלה/הכשרה מקצועית/לידה/מחלה נטו יהיו כ-80% משכר הנטו בזמן שעבד. בפינלנד, בדנמרק ובנורבגיה השיעורים דומים.¹⁶

בשנים האחרונות, דמי האבטלה נמוכים משהיו בשנות ה-80 וה-70; לעומת זאת, קצבת הילדים, שהיא גבוהה במיוחד בשבדיה ובפינלנד, הוכפלה ריאלית בהשוואה לשנות ה-80 וה-70. בשנים האחרונות גדלו מאוד גם הסובסידיות למעונות יום ולטיפולי שיניים.

רשת הביטחון הבסיסית ביותר היא קצבת השלמת ההכנסה, האמורה להבטיח "חיים בכבוד" לכל, כולל למי שכבר מיצו את זכאותם לקצבאות אחרות. בשבדיה ובפינלנד, גובהה של קצבת השלמת הכנסה למשפחה עם ילדים (או דמי אבטלה לטווח ארוך בנורבגיה ובדנמרק) עומד על כ-50% מההכנסה הפנויה הממוצעת מתוקנת לנפש; בישראל, הקצבה המקבילה עומדת על כ-33% בלבד, כולל סיוע בדיוור.¹⁷

כיוון שמדיניות הרווחה היא נדבך נוסף, היושב על בסיס מוצק של שוויון כלכלי שנוצר בשוק העבודה ובשוק ההון, יוצא שארצות סקנדינביה משיגות רמות של שוויון כלכלי העולות על אלו של ארצות כדוגמת צרפת ובלגיה, שגם בהן יש הוצאות ציבוריות

משמעותיות. בשבדיה, בשנת 2004, שכרם הממוצע ברוטו של 4,000 המנהלים הבכירים ביותר במגזר הפרטי היה גבוה רק פי 5 משכר המינימום ברוטו; ¹⁸ בשכר הנטו, הפערים היו, כמובן, קטנים עוד יותר. שוויניות חלוקת ההכנסה הפנוייה בשבדיה, נורבגיה, דנמרק ופינלנד עומדת על כ-80%+, על פי "מדד השוויון המצטבר". ¹⁹ שיעורים אלו הם הגבוהים בעולם, לצד אלה שנרשמו בבלגיה ובלוקסמבורג. ²⁰ לאחר שמבצעים זקיפה של השירותים הציבוריים ושל ההשקעה הנותרת במסגרת הפירמות (הנקראת בהקשר זה ההשקעה הכללית) (על פי הנחת עבודה ששירותים והשקעה אלו מתחלקים באופן שווה בקרב כלל האוכלוסייה), עולה "מדד השוויון המצטבר" של שבדיה, נורבגיה, דנמרק ופינלנד לרמה של 91%+, לעומת כ-88% בבלגיה ולוקסמבורג: כלומר, שיעור השוויוניות הגבוה בעולם. בישראל, הנתונים המקבילים בשנת 2004 היו כ-70% ו-82%, בהתאמה. ²¹

מאחר שהעשירון התחתון כולל גם בתי-אב של צעירים, המתקיימים עדיין במסגרת משותפת עם הוריהם ולא במשק בית עצמאי, הנתון הנכון יותר להגדרת משפחות הנמצאות ברמת החיים המינמאלית האפשרית בארצות סקנדינביה הוא מי שמקבל השלמת הכנסה או שהכנסתו היא ברמה המוגדרת כהכנסת מינימום. בארבע ארצות סקנדינביה, משפחה בת 4 נפשות המקבלת השלמת הכנסה/דמי אבטלה לטווח ארוך, תהיה בעלת הכנסה פנויה מתוקנת שגובהה כ-50% מהממוצע, והכנסה כוללת זקיפת שירותים ציבוריים והשקעה כללית של כ-75% מהממוצע. היחס בין הכנסתה ובין הכנסת משפחה מהעשירון העליון, כולל שירותים ציבוריים והשקעה כללית, יהיה של 1 ל-2 - היחס השוויוני ביותר בעולם. ²² בישראל (בהנחה שהאוכלוסייה הערבית נהנית מהצריכה הביטחונית הישראלית), היחס המקביל הוא 1 ל-3.3. ²³

סיכום

מסמך זה מעלה, שההסדרים בשוק העבודה ובשוק ההון בסקנדינביה, בתוספת מדינת הרווחה הסקנדינבית, יוצרים מידה של שוויוניות בחלוקת ההכנסות, הגבוהה באופן משמעותי מזו של ישראל. מדובר בהסדרים שהם פרי חשיבה ופעולה קולקטיביים, ולא פרי של איפיון כלשהו היחודי רק לסקנדינבים. במלים אחרות – מדובר בהסדרים שניתן להנהיגם גם במקומות אחרים, כולל בישראל.

¹ The S.A.P "1944 Political Program," "1960 Political Program," "1975 Political Program," "1990 Political Program." The "2001 Political Program" states that "the collective economic interests will be always dominant over any private economic interest".

² According to *Statistics Sweden* (at http://www.scb.se/templates/Amnesomrade___2441.asp), the average annual wage for a full time employee in 2004 was 276,000 SEK (the average covers manual workers, salaried workers, municipal workers and government workers), while the median wage for the lowest paid group of workers (female cleaners and helpers and restaurant workers) was 93 SEK per hour, or 186,000 SEK per year. Only 2% of the Swedish workforce belongs to this group. The rest of the employees enjoy higher wages. Wages below the median are for workers under the age of 18. In Norway, in 2004, the average annual wage for a full time employee was 350,000 NOK. The average annual wage for a female worker with less than 9 years of schooling (the weakest group of workers) was 268,000 NOK, or 76% of the average (*Statistics Norway 2005* at <http://www.ssb.no/english/yearbook>, chart 228). Assuming that the wage distribution in this group is similar to that of Sweden's lowest paid group of workers, the lowest wage would be close to 70% of the average wage, that is, 245,000 NOK.

In Denmark, in 2004, the average hourly wage was 219.95 DEK and the median wage for the weakest group of workers (female workers in restaurants and hotels) was 161 DEK (122 DEK for the lowest quartile among them). That meant 55%-73% of the average wage for the lower half of the weakest group of workers (*Statistics Denmark 2005* at <http://www.dst.dk/yearbook.aspx>). In Finland, the average wage for workers with basic education aged 20-24 (the adult group with the lowest wage) was 1,681 Euros per month in 2002, or 1,548 Euros per month when making the same assumption that was made in the case of Norway. The wage for people in the medium education level was almost 2,500 Euros per month (*Statistics Finland* at http://www.stat.fi/tup/suolk_tulot_en.html).

³ על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן ה"למ"ס), השכר הממוצע לשעת עבודה של שכיר עמד ב-2004 על 41.3 ₪, בעוד ששכר המינימום עמד על 17.93 ₪ לשעה (למ"ס, הודעה לעיתונות, סקר הכנסות 2004, 3.8.2005). אלא שנתוני ה"למ"ס לוקים באי התאמות קיצוניות, וזאת מאחר ועל פי נתוני השכר, ההכנסה הממוצעת נטו למשק בית עומדת על 8,953 ₪ לחודש בעוד שהצריכה הממוצעת למשק בית עמדה כבר ב-2003 על 10,193 ₪ לחודש (מדובר בשני סקרים שונים והפער אמור להיות מוסבר על ידי זקיפה של הכנסות מדירור עצמי בלא קשר לצורת התשלום). פערים אלו הם חריגים בהשוואה למקובל בארצות סקנדינביה ורוב ארצות אירופה. על כן ניתן להניח שהסקר הראשון מוטה כלפי מטה בשיעור לא ידוע (אנשים נוטים לשקר ביחס להכנסותיהם יותר מאשר ביחס להוצאותיהם) ולכן שכר המינימום הקבוע בחוק הוא בפועל נמוך יותר מ-43% מהממוצע לשכר למשרה מלאה, אפילו לאחר תוספות לנסיעה והבראה. כמו כן, הצריכה לנפש בשנת 2004 היתה גבוהה, על פי נתוני ה"למ"ס, בכ-33% מההכנסה נטו לנפש על פי סקר הכנסות. מאחר שהנתונים בסקר הכנסות מבוססים על דיווח מתוך זכרון של המשיבים ללא גיבוי במסמכים (ובהנחה שלפחות הנתון לגבי שעות עבודה אמין), השכר לשעה האמיתי צריך להיות גבוה יותר בכ-20%-30%, דבר שפירושו שכר ממוצע לשעה של למעלה מ-50 ₪ ושכר ממוצע למשרה מלאה של למעלה מ-9,000 ₪ לחודש.

⁴ ע"פ ה"למ"ס השבדי, התוצר בשנת 2004 היה 2,530 מיליארד כתר, וסך שעות העבודה עמד על 6,588 מיליון; כלומר, תוצר לשעה של 390 כתר, או 312 כתר ללא מע"מ (המע"מ בשבדיה הוא 25%). בישראל נרשמו בשנת 2004 4,929 מיליון שעות עבודה והתוצר היה 523 מיליארד ₪; כלומר, תוצר לשעה של 106 ₪ (90.9 ₪ ללא מע"מ). שכר המינימום בשבדיה עמד על 93.4 כתר ובישראל על 19 ₪ כולל נסיעות (על פי מחיר חופשי חודשי). מכאן שבישראל יש יחס של 1.42 ל-1 בין שכר המינימום, כולל נסיעות, ובין השכר השקול יחסית לשכר השבדי; כלומר, 4,970 ₪ לחודש. המעסיק השבדי צריך להוסיף עלויות סוציאליות של 40% מהשכר למשכורתו של המועסק לעומת המעסיק הישראלי, החייב רק בתשלום ביטוח לאומי על השכר - תוספת של 5.66% - והפרשה לפיצויים בשיעור של כ-8% מהשכר; ובסך הכל, תוספת של 13.66%. כלומר, אם נשווה את הפרשות המעסיק, נקבל שכר של 6,120 ₪. בדנמרק, על פי השנתון הסטטיסטי לשנת 2005, התוצר לשעת עבודה, ללא מע"מ, היה 288 כתר (חישוב על בסיס טבלאות 135, 163, ו-389). עלויות הביטוח למעסיק, כולל פנסיה איגודית, היו כ-13.5%, והשכר הנמוך ביותר לשעה בשוק העבודה היה 122 כתר. מכאן, שכר מינימום בישראל שיהיה שקול יחסית למקבילו הדני צריך להיות 7,000 ₪. בנורבגיה, התוצר לשעה ללא מע"מ עומד על 336 כתר (לפי השנתון הסטטיסטי הנורבגי לשנת 2005, טבלאות 211 ו-284) והשכר המינימאלי לשעה עומד על 124 כתר, על פי ההנחה בהערת שוליים מספר 2 (135 כתר ללא ההנחה). שכר המינימום המתקבל הוא 6,060 ₪ לחודש. בפינלנד, על פי ה"למ"ס הפיני, פרק חשבונות לאומיים ושוק עבודה, התפוקה למשרה מלאה עמדה בשנת 2002 על 64,000 אירו לשנה, שהם 51,800 אירו ללא מע"מ. שכר המינימום ב-2002 היה 18,576 אירו לשנה ו-21,400 אחר הכפלה בעלויות המעסיק היחסיות הנוספות (עלויות הביטוח הסוציאלי חובה של מעסיק פיני הן בגובה של 29.1% מהשכר); מה שמתקבל הוא שכר השקול ל-6,800 ₪ לחודש.

⁵ . אני מגדיר כהון נטו את סך הנכסים שבידי הציבור והממשלה, כולל נדל"ן ונכסים שאינם כספיים טהורים, פחות סך ההתחייבויות. הרזרבות של קרנות פנסיה ושל חברות הביטוח ההדדי הן הון נטו במלואן, שכן התחייבויות אקטואריות אינן כלולות בסך ההתחייבויות. כמו כן, בעוד שנכסים בעלי נזילות מסוימת, כדוגמת קרן פנסיה פרטית או קרן נאמנות, הינן בגדר הון שמשק בית פרטי יכול לממש ככיסוי לחובות שיש לו, ההון בקרנות הפנסיה הציבוריות והאיגודיות, כמו גם הרזרבות של חברות הביטוח ההדדי, אינם ניתנים למימוש בשום מצב (הם לא ניתנים למימוש אפילו אם המבטח מוכן לשלם קנס כספי על מימושן), למעט בנקודה שבה עליהן למלא את תפקידן הסוציאלי. לכן לא ניתן לראות בנכסים אלה חלק מהנכסים וההתחייבויות של משקי הבית הפרטיים. עם זאת, נכסים אלה כן נרשמים כחלק מנכסי הציבור המצויים בידי מלכ"רים או גופים שלמעשה הינם מלכ"רים. בישראל ניתן לחשב רק הון פיננסי נטו, בהיעדר נתונים על נכסי הנדל"ן שבידי הציבור. ניתן להעריך שסך ההון נטו הוא כ-120% מסך ההון הפיננסי, וזאת על בסיס השוואה למדינות שבהן קיימים נתונים הכוללים את כל סוגי הנכסים.

⁶ See www.forskringskassan.se/privatpres/pensionar/pensionssys/garpen.

⁷ ע"פ נתוני הלמ"ס, (שנתון סטטיסטי 2004, לוחות 14.9 ו-14.2), הצריכה הפרטית ללא מלכ"רים עמדה ב-2004 על 58% מהתוצר, והתוצר לנפש עמד על 77,000 ₪. לשנה. מכאן שהצריכה המתוכננת ליחיד על פי התקן השבדי (1.16 פעמים ההכנסה לנפש בלא תיקון) היא 4,317 לחודש; ו-77% מסכום זה הינם מלכ"רים ש"ח לחודש.

⁸ According to *Statistics Sweden* for 2004, chart 451, the total net value of Swedish financial assets as of 31.12.2002 was 2,636 billion SEK (2,246 billion for households and non profit organizations minus 87 billion for general government plus 78 billion for financial institutions plus 400 billion for Sweden and the rest of the world). According to charts 488-492, the national pension funds AP1, AP2, AP3, AP4 and AP6 had capital in the amount of 487.5 billion SEK on 31.12.2002. AMF Pension had on 31.12.2002 capital in the amount of 185 billion SEK (see annual report for 2002 in www.amfpension.se/). Alecta Pension had on 31.12.2002 291 billion SEK (see annual report for 2002 in www.alecta.se/) AP7 had in 31.12.2002 36 billion SEK (see annual report for 2002 in www.ap7.se/). Folksam had on 31.12.2002 134 billion SEK. Altogether 1,133.5 billion SEK that constituted 43% of total net Swedish financial assets. According to chart 487, the savings in the premium pensions grow by 2.2%-2.5% of total Swedish net financial assets per year. This brings the total assets of the public pension funds and the trade unions' pension funds to 47.7% of total assets in 2004. The strike reserve funds of the trade unions are estimated at 50 billion SEK, bringing the total to 50%.

⁹ See *Statistics Sweden* for 2004, chart 487

¹⁰ According to a report by the Danish Finance Ministry from October 2001 at http://europa.eu.int/comm/economy_finance/epc/documents/dk_en.pdf, the public SP pension program had capital in the amount of 260 billion DEK, equivalent to 22% of Denmark's GDP, and the trade unions' pension funds had 475 billion DEK, equivalent to 40% of Denmark's GDP; and altogether 62% of GDP. Assuming the same proportion between the GDP and the total net capital (1.12/1) as in Sweden, these pension funds hold 55% of total Danish net capital.

¹¹ Ibid.

¹² According to a report by the Finnish Ministry for Social Affairs from 2004 at www.stm.fi/resource.phx/publishing/store/is1121141544723/passthru.pdf, the pension funds had capital equivalent to 58.7% of Finland's GDP. That means 51% of the total net capital, according to the proportion between GDP and total net capital in Sweden.

¹³ See in 'Dagens Nyheter' from 11.9.2005 on the Norwegian elections.

¹⁴ . על פי נתוני הלמ"ס, (שנתון סטטיסטי 2004, לוח 17.1), סך הנכסים הפיננסיים שבידי הציבור בשנת 2004 היה 1,510 מיליארד ש"ח. בהנחה שהנדל"ן מוסיף לסך הנכסים עוד כ-10%, כמו בארצות סקנדינביה (זו הערכה שמרנית, בהתחשב בכך שבישראל יש מעט דירות ציבוריות להשכרה), הרי שסך הנכסים שבידי הציבור הגיע ל-1,661 מיליארד ₪. סך החובות המקומיים של משקי הבית עמד על 728 מיליארד ₪, (שנתון סטטיסטי

2004, לוח 17.5) כלומר סך ההון נטו עמד על 933 מיליארד ש"ח. לבנקים היה הון עצמי של 51 מיליארד ש"ח ואני מניח שהוא מתאפס על ידי מאזן ההון השלילי של הממשלה (אין נתונים ממשלתיים על מאזן נכסים מול התחייבויות). המאזן של ישראל מול שאר העולם הוא 137 מיליארד ש"ח. סך כל ההון נטו הישראלי עמד, על פי חישוב זה, על 796 מיליארד ש"ח. זהו יחס של 1.5/1 בין התוצר להון הנקי, לעומת 1/1.12 בשבדיה. ניתן להסביר את הפער על ידי היקף הכלכלה השחורה בישראל. אם נניח יחס דומה לזה של שבדיה, הרי שסך ההון נטו הישראלי יהיה כ-588 מיליארד ש"ח. משקלן של קרנות הפנסיה בסך ההון נטו נע בטווח שבין שתי הערכות אלו.

¹⁵ On the Norwegian elections see Dagens Nyheter, 11.9.2005.

¹⁶ The average after tax income of a 'blue-collar worker in Sweden in 2003 was 165,000 SEK; the after tax unemployment benefit for such income was 132,000 and the after tax pension including the AMF Pension would be 120,000 SEK. See OECD Wages and Benefits at http://www.oecd.org/document/0/0,2340,en_2649_34633_34053248_1_1_1_1,00.html with regard to net wages and unemployment benefits. The pension is calculated on the assumption of a lifetime average income, which is equal to the average wage for a blue collar worker.

¹⁷ ר' הערת שוליים מס 23.

¹⁸ See *Statistics Sweden* in the section on the labour market. (The average wage of the upper quartile of senior directors and chief executives in the non-governmental sector, which included 4000 wage earners, was 912,000 SEK per year).

¹⁹ מדד זה יהיה שווה ל-100% אם כל ההכנסה תחולק באופן שווה. 80% פירושם ש-20% מההכנסה הפנויה מרוכזים "כעודף הכנסה" אצל העשירונים העליונים. כך, למשל, אם החמישון העליון מקבל 40% מההכנסה, והשני, השלישי והרביעי 20% כל אחד, והחמישי 0%, הרי שההכנסה העודפת היא 20% והמדד הוא 80%. ניתן לגזור מדד זה בקירוב מתמטי על ידי (1 פחות מדד אטקינסון) בריבוע = (אטקינסון הפוך) או על ידי (אחד פחות מדד ג'יני) כפול 1.1.

²⁰ See LIS (Luxemburg Income Study) at <http://www.lisproject.org/techdoc.htm> with regard to disposable income. The share of public consumption and general investment of GDP is 52%-50% according to *Statistics Sweden*, *Statistics Norway*, *Statistics Denmark* and *Statistics Finland*. The share of public consumption and investment in Belgium is 42% according to *Statistics Belgium* and 42% in Israel according to the *Israel Statistical Abstract*.

²¹ על פי ההודעה לעיתונות של הלמ"ס על סקר ההכנסות מהשלישי באוגוסט 2005, מדד ג'יני עמד בשנת 2004 על 0.379 (על בעייתיות הנתונים ר' הערת שוליים 2 לעיל).

²² The minimum income support in Sweden for a family of four (two adults and two children) ranges from 204,000 SEK to 220,000 SEK per year (132,000 SEK for living expenses plus 72,000 SEK for rent and heating expenses for a 100 meter flat plus between 0 and 16,000 SEK for full coverage of dental care and day-care expenses, in addition to the standard subsidy). The calculation is based on the average rent data according to *Statistics Sweden* (720 SEK per meter per year in 2002) and on the standards of the Swedish Social Security in its official site at <http://www.forsakringskassan.se/privatpers/>. For living expenses and all reasonable housing costs, day-care cost and dental cost see OECD Wages and Benefits. The average yearly-equalized disposable income for a family of four in 2002 was 405,000 SEK, and the yearly income for a family in the upper decile was 800,000 SEK (*Statistics Sweden* for 2004, chart 361). The private consumption without non-profit institutions in 2002 was 47.6% of GDP (*Statistics Sweden*). In Denmark, the yearly income of a long term blue collar unemployed couple with two children, of which one worked a full time job and the other ¾ of a full time job (the unemployment benefit is for up to four years) stood, in 2002, at 226,000 DEK, excluding extra financing for dental care and day care (OECD Wages and Benefits) and the average disposable income for a family of four was 430,000 DEK. In Norway, the yearly income of a long-term blue collar unemployed family of four (up to 3 years) stood in 2002 at 270,000 NOK (OECD Wages and Benefits, under the same assumptions as for Denmark) and the average disposable income for a family of four stood at 500,000 NOK (*Statistics Norway*). In Finland, income support for a family

of four included 13,100 Euros per year for living expenses plus 93% for housing costs (on average 7,700 Euros) plus full subsidy for day-care or 600 Euros more for children above the age of 10 = 21,400 (OECD Wages and Benefits). The average disposable income for a family of four stood in 2002 at 44,000 Euros (*Statistics Finland*).

²³ בישראל, השלמת הכנסה למשפחה בת 4 נפשות היא 4,040 ש"ח לחודש, (4340 ש"ח לחודש לפני הפחתת השלמת הכנסה בשנת 2003), כולל סיוע בדירור (ר' אתר המוסד לביטוח לאומי), הצריכה הפרטית הממוצעת למשפחה בת 4 נפשות ע"פ התיקון המקובל בשבדיה תהיה 12,400 ש"ח לחודש. (התיקון השבדי הוא 1.16 ליחיד, 0.8 לכל מבוגר נוסף ו-0.66 לכל ילד נוסף). ההכנסה בעשירון העליון היא פי 2.78 מהממוצע (הלמ"ס, הודעה לעיתונות, סקר ההכנסות 2004, 2005.3.8). . הוצאה לצריכה ציבורית והשקעה בישראל היא כ-42% מהתוצר, כלומר הכנסה כוללת למקבלי השלמת הכנסה של 0.609 מהממוצע לעומת 2.03 בעשירון העליון, מה שנותן יחס של 3.3.